

II. Sargon Devri Kaynakları Işığında Güney Anadolu ve Toros Dağları Bölgesi

Region of Southern Anatolia and Taurus Mountains in the light of Sargon II Era's Resources

Mehmet KURT*

Öz

Güney Anadolu ve Toroslar bölgesi, jeopolitik konumu ve zengin doğal kaynakları nedeniyle Asurlular, Phrygler), Urartular ve İonialılar arasında mücadelelere sahne olmuştur. Özellikle II. Sargon'un M.Ö. 715 yılındaki yedinci seferinde, bölgedeki siyasal rakiplerinin onları büyük ölçüde zorladıkları anlaşılmaktadır. Söz konusu devletler için cazibe merkezi olan bölge, çok sayıda askerî faaliyetlerin ve diplomatik entrikaların çevrildiği bir merkez durumuna gelmiştir. Bu konuda en kapsamlı bilgi, II. Sargon'un M.Ö. 710-709 yıllarında Que valisi Aşşur-şarra-usur'a yazmış olduğu mektuptan (ND 2759) edinilmektedir. Nimrud (=Kalhu)'ta ele geçirilen mektup, bölgenin M.Ö. VIII. yüzyıl tarihî coğrafyasına ışık tutması yanında, dönemin diplomatik şartları konusunda önemli ipuçları vermektedir. Öyle anlaşılıyor ki II. Sargon'un bölgeye düzenlediği seferlerin arka planında sürekli olarak buradaki Asur etkisini azaltmaya yönelik girişimlerde bulunan Phryg ve Urartu devletleri vardı. İşte bu makalenin konusunu II. Sargon döneminde Güney Anadolu ve Toroslar Bölgesi'nin siyasal durumu ve diplomatik ilişkiler oluşturmaktadır. Bu yönüyle çalışma, söz konusu bölgenin tarihi coğrafyası konusunda genel bir değerlendirmeyi de içermektedir.

Anahtar Kelimeler: II. Sargon, Güney Anadolu, Toros Dağları, Que, Hilakku.

Abstract

Because of its geopolitical position and rich natural resources, region of Southern Anatolia and Taurus Mountains witnessed conflicts between Assyrians,

* Yrd. Doç. Dr. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, mehmetkurt@kmu.edu.tr.

Phrygians, Urartians and Ionians. Especially in the seventh campaign of Sargon II in BC. 715, it's understood that its diplomatic rivals compelled them largely. For these aforesaid powers; the region was charming so that many military activities and diplomatic schemes came into being in this area. The most extensive information about this topic is obtained from the letter which was written by Sargon II to the mayor of Que named Aşşur-şarra-usur in BC. 710-709. Besides illuminating the historical geography of BC. VIII; the letter which was found in Nimrud (=Kalhu) it also gives important clues about that period's diplomatic circumstances. It's understood that; in the background of the campaigns organized by Sargon II, there were Phrygians and Urartians who constantly had attempted to decrease Assyrian impact on the region. This article's topic is composed of region of Southern Anatolia and Taurus Mountains' political conditions and the diplomatic relations in the Sargon II era. In this aspect the study includes a general evaluation of the aforesaid region's historical geography.

Key Words: Sargon II, Southern Anatolia, Tarurus Mountains, Que, Khilakku.

Giriş

Bilindiği gibi, Asur tarihinin en görkemli çağını oluşturan Sargonidler Devrinde (M.Ö. 744-650) Anadolu'nun tarihi coğrafyası son derece karmaşık bir manzara sunmaktadır. Belirli bir yer adını kapsayan sabit sınırların bulunmadığı bu dönemde, Anadolu'nun stratejik öneme sahip bölgelerinin kontrolü de sürekli el değiştirmiştir¹. Ayrıca söz konusu dönemde, Asur'un Anadolu'ya yönelik politikasında da köklü değişikliklerin olduğu göze çarpmaktadır. Öyle ki bu zamana kadar almış olduğu hediye ve vergiler karşılığı Geç Hitit Şehir devletlerinin siyasal varlıklarına dokunmayan Asur, sadece onlara yüksek hâkimiyetini tanıtmakla yetiniyordu. Fakat II. Sargon (M.Ö. 722-705) ile beraber politikasında hedef büyütmüş Kuzey Mezopotamya, Suriye, Filistin, Mısır ve Anadolu'yu tek bir imparatorluk çatısı altında birleştirmeyi amaçlamıştır. Söz konusu politika değişikliğinden bütün bu coğrafyaların merkezinde yer alan Güney Anadolu ve Toroslar bölgesinin de derinden etkileneceği açıktır.

Gerçekten de Anadolu'nun sözü edilen çağdaki bu son derece karmaşık durumunu yansıtan bölgelerin başında jeopolitik konumu ve zengin doğal kaynakları nedeniyle, Kilikya ve Toroslar bölgesi gelmekteydi. Asur kaynaklarında geçen Tabal (=Kapadokya), Que (=Çukurova) ve Hilakku²'yu

¹ Grayson 1987, 131.

² Aramice HLK/KLK olarak yazılmış ismin Hellençe'ye Kilikya olarak çevrilmiş olduğu ve Demir Çağı'nda Hilakku olarak adlandırılmış olan bölgeyi ifade ettiği düşünülmektedir. Bu konuda bkz. Casabonne 1999, 70. Asur kaynaklarında genellikle Que ile birlikte anılan ve onun batısındaki sahalar için kullanılmış olduğu anlaşılan Hilakku'nun yeri ve sınırları

kapsayan bölge (Harita)³, eski çağlarda Mezopotamya ile Anadolu'nun iç bölgeleri arasında iletişimi sağlayan Amanos ve Antitoros geçitleriyle stratejik bir öneme sahipti. Zira bu geçitler, ticarî ve kültürel alışveriş için olduğu kadar siyasal açıdan da her zaman büyük önem taşımışlardır⁴. Öte yandan bölge, doğal zenginlik kaynaklarına da sahiptir. Asur krallarının buraya yaptıkları seferlerde, temel amaçlarından birisinin de bölgenin orman zenginlikleri ve özellikle de sedir ağacı olduğu anlaşılmaktadır⁵. Bütün bunların yanında bölgeyi Asur başta olmak üzere birçok devlet için çekim merkezi yapan en önemli unsur ise zengin maden kaynakları olmuştur. Kilikya, Tyr ile deniz ticareti için olduğu kadar, karadan Kilikya kapıları vasıtasıyla Tabal ve Phrygia ile ticaret yapmak için de elverişli şartlara sahiptir. Bu uluslar arası ticarete Toros maden kaynakları ve özellikle de Bulgarmaden gümüşü önemli bir rol oynamış olmalıydı. Nitekim III. Salmanassar'dan başlamak üzere, Orta Toros ve Bulgarmaden zenginliklerinin özellikle de gümüş madeninin kontrolünün, Yeni Asur politikasının öncelikli hedefini oluşturduğu anlaşılmaktadır⁶.

Öte yandan Torosların dışındaki Tabal Krallığı'nın Bulgarmaden gümüş yataklarını elinde tuttuğu ve maden işleme sanatındaki ustalığı bilinmektedir. Zira Tevrat'tan Kilikya yakınındaki Toros dağlarında Tibarenoi (=Taballılar) denilen kavmin oturduğu ve demir işledikleri anlaşılmaktadır⁷. Tabal bölgesi içerisinde demir filizi kaynakları bulunduğu gibi⁸, Soloi (=Pompeiopolis-Viranşehir) isminin Hititçe'deki şulai (kurşun) ile bağlantılı olabileceği ve "demir veya bir başka maden yığını" anlamına gelebileceği gibi tespitler de yapılmıştır⁹. Ayrıca Tarsus, Seyhan Nehri vadisi ve Kilikya geçitleri, Tabal Ülkesi maden kaynaklarına yani Niğde ve Faraşa (=Çamlıca) madenlerine doğal bir erişim sağlamaktaydı¹⁰.

konusunda ayrıca bkz. Hawkins 1975, 402-403; Zoroğlu 1994a, 301-309.

³ Haritanın hazırlanmasında Zoroğlu 1994a, 307'den faydalanılmıştır.

⁴ İpek vd. 1999, 174-175.

⁵ Lemaire 1991, 270. Özellikle Zincirli ile Karatepe arasında doğal bir set oluşturan Amanosların orman zenginlikleri ve Mezopotamya-Anadolu ilişkilerindeki rolü için bkz. Alkim 1960, 356; Alkim 1965, 7 vd.

⁶ Nitekim Asur kralları III. Salmanassar ve III. Tiglatpileser, Tabal topraklarına ilerlerken Muli Tepesi (Mermer Dağı) ve Tunni Tepesi (Gümüş Dağı) olarak adlandırılan Toroslar ve Antitoroslardaki Aladağları ele geçirerek nüfuz sahalarını Orta Anadolu'ya kadar genişletmişlerdir. Bu konuda bkz. Luckenbill 1968, I 579; Bing 1987, 11; Bolcardağ gümüş madenleri için ayrıca bkz. Yener 1983, 1-15; Yener 1986, 469-472; Yener-Özbal 1987, 220-226.

⁷ Sevin 1982, 233; Ünal 2000, 28.

⁸ Maxwell-Hyslop 1974, 151.

⁹ Jean 2001, 5 dn. 3. Nitekim Soloi-Pompeiopolis kazılarında M.Ö. II. Bin yıl izlerine rastlanmıştır. Bkz. Yağcı 2008, 151 vd.

¹⁰ Olmstead 1923, 284; Lemaire 2000, 49.

İşte II. Sargon tarafından uygulamaya koyulan yeni politikanın, yukarıda anılan bütün coğrafyaların kavşağında yer alan bölgenin Asur İmparatorluğu içerisindeki askerî ve siyasal fonksiyonunu da artırdığı anlaşılmaktadır. Bunun kaçınılmaz sonucu olarak bölge, çok sayıda askerî faaliyetlerin ve diplomatik entrikaların çevrildiği bir merkez durumuna gelmiştir. Asur'un bölgedeki siyasal rakipleri olan Muşkiler¹¹ ve Urartular onları büyük ölçüde zorladılar. II. Sargon devrinden itibaren onların İamanilerle (=İyonyalı, Yunanlı) de mücadele etmek zorunda kaldıkları anlaşılmaktadır¹². Öyle ki burada etkin duruma gelen krallıklar, devamlı siyasal entrikalarla uğraşmakta, bölge krallıkları üzerindeki Asur etkisini azaltmak için her fırsatta gizli antlaşmalar yapmaktaydılar¹³.

II. Sargon Dönemi Seferleri Çerçevesinde Bölgenin Siyasal Görünümü

III. Tiglatpileser'in ölümü, oldukça kırılğan bir yapıya sahip olan Anadolu cephesindeki kuvvetler dengesinde bir kez daha değişikliğe sebep olmuştur. Öyle anlaşılıyor ki II. Sargon'un Anadolu'nun güneyindeki ani yükselişi, Asur gücünden çekinen Tabal krallarını Muşkilerle ittifak arayışına itmiştir. Nitekim M.Ö. VIII. yüzyıla tarihlendirilen Kaynarca Höyüğü bronz eşyaları, Tyana yazıtları ve İvriz rölyefi, bölgedeki Phryg etkisinin kanıtları olarak gösterilmektedir¹⁴. Özellikle İvriz kaya kabartmasındaki kral Warpalawas (=Urballa)'a ait elbisedeki Phryg fibulası, yerel yöneticilerin Asur'a karşı müttefik arayışlarıyla izah edildiği gibi, Asur annalarında de Warpalawas, Muşkili Mita'dan destek arıyor ve onun bir vassalı gibi gösteriliyor¹⁵. O halde Tuwana Krallığı'nın Orta Anadolu Platosu'nu Que'ye bağlayan Gülek Boğazı'nı gözetleyen stratejik konumu,

¹¹ Muşkiler'in M.Ö. XII. Yüzyılda doğudan veya kuzeydoğudan göç ederek Kızılırmak'ın doğusuna ve özellikle de bugünkü Elazığ çevresine yerleştikleri bilinmektedir. Muşki-Phryg eşitliği konusu, Demir Çağı Anadolu'sunun üzerinde en çok tartışılan konularından birisini oluşturmaktadır. Ancak son zamanlarda Muşkiler konusunda yapılan kapsamlı çalışmalarda, bu çevredeki Muşki kültürünün Orta Anadolu Phryg kültürüyle benzerlik taşımadığı gerekçesiyle bu özdeşleştirmeye karşı çıkılmakta, M.Ö. 9. yüzyıl sonlarında Urartuların batıya doğru yayılma politikaları sonucu yerlerinden sürülen Muşkilerin batıya yönelerek ve Orta Phrygia ile Geç Hitit bölgeleri arasına yerleşmeleri üzerinde durulmaktadır. Bu konuda bkz. Wittke 2004, 128, 292; 2005, 395 vd. M.Ö. VIII. Yüzyılın son çeyreğinde Asur'un Anadolu fetih politikası için en büyük engellerden birisini oluşturduğu anlaşılan Muşkiler ve kökenleri konusundaki görüşler için ayrıca bkz. Mellink 1965, 318 vd.; Röllig 1997, 393-395; Sevin 1982, 233; 1988, 51-64; 1991, 87-98.

¹² Ünal 2005, 467-469.

¹³ Bing 1987, 63.

¹⁴ Bahar 1999, 11; Fiedler 2005, 390 vd.

¹⁵ Mellink 1979, 250; Fiedler 2005, 394.

bu şehir devletini Asur ve Phryg devletleri arasında bir denge politikası izlemek durumunda bırakmış olmalıdır.

M.Ö. VIII. yüzyılın son çeyreğine yani II. Sargon dönemine gelindiğinde Muşki ve Tabal'ın artık beraberce ittifaklara katıldığına, Asur emperyalizmine karşı ortak mücadele ettiklerine şahit olunmaktadır¹⁶. Bu durum karşısında II. Sargon, Geç Hitit Şehir devletlerini yenen Muşkili Mita'nın gücü karşısında Tabal'a doğrudan müdahale politikasını izlemiştir. Bu bağlamda Asur kralı, M.Ö. 718 yılında -olasılıkla Muşki'nin kışkırtmasıyla- kendisine vergi ödemeyi bırakan Sinuhtu¹⁷lu Kiakki'ye karşı bir sefer düzenlemiştir. Aksaray yazıtında¹⁸ Kiyakiyas olarak geçen Kiakki, Kargamışlı Pisisris ve Muşkili Mita'nın da katılımıyla, Asur için tehlikeli bir koalisyon oluşturmuştur¹⁹. Bunun üzerine adı geçen Tabal prensi tahttan indirilerek, Asur'a sürgün edilen eski kral Hulli²⁰ yeniden tahta oturtulmuştur²¹. Bu arada Kiakki'nin ülkesinin M.Ö. 716 yılında Atunalı (=Tyana/Kemerhisar) Kurti'ye verildiği anlaşılmaktadır²². Zira Maraşsantiya (=Kızılırmak)'nın kaynağında dikilmiş stel²³, II. Sargon'un annelerinde M.Ö. 718 ve 713'te iki defa geçen Atunalı Kurti tarafından Fırtına tanrısına adanmıştır²⁴.

Öte yandan, Sargon'un iktidarının başlangıcında Hilakku'nun valisi yoktu ve burası Hulli'nin oğlu Ambaris (=Amris/Ambaridi)'e verildi. Bu şekilde Tabal'a eski statüsünü yeniden kazandıran Sargon, kızı Ahat-abişa'yı Ambaris ile evlendirmiş, Hilakku'yu da çeyiz olarak ona vermiştir²⁵. Böyle bir girişimle II. Sargon, Ambaris'in yönetimi altındaki toprakları güney yönünde büyük ölçüde artırmış oldu ve durumunu iyice sağlama almak istedi²⁶. Vergi veren bölgelere yapılan bu ilavelerle, Muşki saldırılarına karşı direnmek için bir dizi tampon devletçik oluşturulmuştur. Ancak bu konum,

¹⁶ Sevin 1982, 234.

¹⁷ Eski Asur dönemi yerleşimlerinden Şinahaddum ile aynı olduğu kabul edilerek Aksaray'a lokalizesi için bkz. Bilgiç 1946, 417; Lewy 1947, 16; Hawkins 1979, 165 dn. 19.

¹⁸ Hawkins 2000, 475-478, Pl. 264.

¹⁹ Barnett 1975, 425; Barnett 1987, 53.

²⁰ Asur dilinde "Kimsenin oğlu olmayan" anlamına gelmekte olup, bu tanımlama onun krallıkla ilgisi olmayan bir aileden geldiğini ifade etmek için kullanılmıştır. Hulli için bkz. Hawkins 1973, 490-491.

²¹ Olmstead 1923, 286; Luckenbill 1968, II 55.

²² Desideri-Jasink 1990, 137.

²³ Hawkins 2000, 478-480.

²⁴ Hawkins 2000, 431. Bohça, Kululu ve Hisarcık yazıtlarında da geçen ve Kurti ile eşitlenen Kurtis/Kurtiyas adının geçtiği hiyeroglif yazıtlar ve kaynakça için bkz. Savaş 1998, 113.

²⁵ Luckenbill 1968, II 24; Yiğit 2000, 184.

²⁶ Sevin 1982, 234; Freu 2005, 413.

doğudaki Gurgum (=Maraş) ile Kummuh (=Adıyaman) devletleri için yeterli değildi ve Kargamış yarı bağımsız bir konumdaydı²⁷.

Bu nedenle II. Sargon, asıl önemli seferini bir yıl sonra M.Ö. 717'de Kargamışlı Pisiris üzerine yapmıştır²⁸. Bu arada Urartulu Rusa, III. Tiglatpileser'in ölümünden sonra bölgenin egemenliğini bir kez daha eline geçirerek Muşkili Mita ile ittifak yapmıştı. Müttefikleri Mita ve Rusa'dan yeterli yardımı göremeyen Kargamış kolayca ele geçirildi. Muşki ve Urartu krallarının isyancıların yardımına ordu gönderememeleri, Asur ordularının üslerinden çok uzak mesafelerde bile belli bir üstünlüğe sahip olduklarını göstermektedir²⁹. Bu ikinci girişimin gerekçesi olarak Pisiris'in Urartu ve Muşki ile işbirliği yapması gösterilmiştir. Fakat bu daha çok bir bahaneden ibaret olup, Sargon'un Kargamış üzerine yapmış olduğu seferin ekonomik gerekçeleri de olmalıdır. Zira Eski Doğu'nun en önemli merkezlerinden birisi olan Kargamış; Mezopotamya, Anadolu ve Akdeniz kıyılarıyla ticaret yapılan önemli bir konuma sahipti³⁰. Burası, demir işçiliğinde çok önemli bir role sahip olan Maraş bölgesinin kontrolünü de elinde bulunduruyordu. Asur, buranın yönetimini elinde tuttuğu sürece batıya giden yolları da denetleyebilirdi. Gerek Sargon ve gerekse ondan sonra gelen krallar, şehrin bu ticarî önemini korumaya önem vermişler ve Asur devletinin en önemli ticarî merkezi olmasını sağlamışlardır³¹. Bu cümleden olmak üzere M.Ö. 717 yılında II. Sargon, Kargamış'ı ele geçirerek kralını tahttan indirmiş ve Asur'a bağlı hale getirmiştir. Asur ülkesinden getirilen çok sayıda halkın Kargamış'a yerleştirilmesi, Asur kralının bölgede uygulamayı düşündüğü hâkimiyet anlayışını yansıtmaya bakımdan büyük önem taşımaktadır. Ayrıca Kargamış seferine gerekçe olarak Muşkiler gösterilmesine rağmen Sargon, -ister daha güçlü olsunlar ve isterse daha uzak olsunlar- onlara karşı bir saldırıdan söz etmemektedir³². Ancak Sargon'un M.Ö. 718'de Tabal'da Sinuhtu'ya ve M.Ö. 717'de Kargamış kralına karşı yapılan seferlerin arka planında Muşkili Mita³³'nin tehdidi yer almış olmalıdır³⁴. Bu nedenle Mita, M.Ö. VIII. yüzyılın son çeyreğinde bölge tarihinin şekillenmesinde çok önemli bir rol oynamıştır.

²⁷ Smite 1970, 54.

²⁸ Wittke 2004, 110.

²⁹ Smite 1970, 56.

³⁰ Delaporte 1936, 328.

³¹ Çilingiroğlu 1977, 237 dn. 13.

³² Postgate 1973, 33; Fiedler 2005, 395.

³³ Asur kaynaklarına göre iktidarı M.Ö. 718-709 yıllarını kapsayan ve Phryg kralı Midas ile eşitlenen Mita için bkz. Mellink 1965, 318; Hawkins 1997, 271.

³⁴ Lemaire 1991, 272; Hawkins 1997, 271. Söz konusu seferler için bkz. Tadmor 1958, 94; Luckenbill 1968, II 8; Hawkins 1982, 417-418.

Ayrıca M.Ö. 715 yılında Ambaris, Urartu kralı Rusa ve Muşkili Mita'ya Tabal ülkesi dağlarından geçmek ve Que'deki Asur topraklarını ele geçirmek için öneride bulunmuştur. Bütün bu olaylar, Tabal üzerinde Muşki etkisini göstermeye yeterlidir. Nitekim II. Sargon, Ambaris'ten söz ederken "iyiliğimi unutarak Muşki kralına güvenen Ambaris" ifadesini kullanmaktadır³⁵. O halde M.Ö. 715'te Asur kralı II. Sargon, batıdan kral Midas'ın Phrygleri ve İonialılar tarafından tehdit edilen Que'ye yardıma gelmiş olmalıdır³⁶.

Gerçekten de Asur annalleri, M.Ö. 715 yılında Sargon'un yedinci seferi³⁷ münasebetiyle Que Krallığı'nı ilgilendiren çift yönlü bir seferi bildiriyorlar. Bunlardan birincisinde hedef, Asur için bölgede önemli bir rakip durumuna geldiği anlaşılan Muşki'li Mita'dır. Mita'nın Kargamışlı Pisiris'i Asur'a karşı desteklemiş olduğu da düşünüldüğünde Phryglerin hem Gülek Boğazı ve hem de Göksu Vadisi'nin doğusu ve Laranda (=Karaman) yoluyla Akdeniz'e ulaşmaya teşebbüs ettikleri sonucuna ulaşılır. Mita, bölgedeki Asur karşıtı faaliyetleri çerçevesinde "bir zamanlar" diye ifade edilen belirsiz bir tarihte Que'ye ait olan yirmi iki şehri ele geçirmişti. İşte II. Sargon, anılan yılda Muşkili Mita tarafından alınmış olan Ushnanis, Qumasi ve Harrua³⁸ şehirlerini geri alarak sahil vilayetleriyle birleştirdi³⁹. Bu durumda M.Ö. 715'te Muşkilerle savaş, Kilikya kapıları civarında yapılmış olmalıdır⁴⁰.

II. Sargon'un yıllıklarında Göksu'nun batısındaki bölge ve şehirlerle ilgili hiçbir kayda rastlanılmamaktadır⁴¹. Bununla birlikte Sargon'un, yedinci yılında gerçekleştirmiş olduğu birinci Kilikya seferinin, askerî ve siyasi olduğu kadar, bölge zenginlik kaynaklarını elde tutma amacına yönelik olarak ekonomik boyutu da olmalıdır. Çünkü bu çağda Göksu Vadisi'ndeki sedir başta olmak üzere başka orman ürünleri yanında, kurşun ve demir madenleri, Asur'un mevcut gücünün devamı için önemli ihtiyaç maddelerini

³⁵ Sevin 1982, 234.

³⁶ Casabonne 2007, 58.

³⁷ Tadmor 1958, 95.

³⁸ E. Forrer (1920, 71 dn. 100), Harrua'yı Bizans'lı Stephanos'un Silifke'yi Olbia ve Hyria ile eşitlemesinden hareketle Silifke'ye lokalize etmişti. Ancak A. Ünal ise, Stephanos'un Olba ve Holmoi'yi birbirine karıştırdığı gerekçesiyle bu eşitlemeye kuşkuyla yaklaşmakta ve Harrua'nın Holmoi'den bozma olduğu düşünmektedir. Bu konuda bkz. Ünal-Girginer 2007, 205. Harrua'nın yeri konusundaki tartışmalar için ayrıca bkz. Naster 1938, 37; Bing 1987, 75.

³⁹ Gadd 1954, 182-184, 198; Luckenbill 1968, II 16; Röllig 1997, 494.

⁴⁰ Nitekim A. Lemaire, söz konusu savaşın yeri için Pozantı'yı önermektedir. Bu konuda bkz. Lemaire 1991, 272.

⁴¹ Bing 1987, 74; Zoroğlu 1994b, 10 dn. 24.

oluşturuyordu⁴². II. Sargon, söz konusu seferini anlatan yıllığında “Demir Dağları”⁴³’nı ele geçirdiğini ve Muşkili Mita’yı bu topraklardan kovduğunu anlatmaktadır⁴³. Fakat belki de bundan daha önemlisi, Muşki’nin Akdeniz ile bağlantısını kesmiş olması nedeniyle, geleneksel Asur politikasının devamı açısından stratejik bir önem taşımıştır. Anlaşıldığı kadarıyla Mita’nın çevredeki Geç Hitit Şehir Devletleriyle ittifak sağlayarak Kilikya geçitleri ve Göksu Vadisi yoluyla Akdeniz’e ulaşma çabaları, II. Sargon tarafından engellenmiştir. Ancak Torosların batı tarafında Hadim-Alanya arasında Payallar, Ermenek-Anamur arasında Domuztepe, Bozkır Manavgat bağlantısını sağlayan Merdivengediği ve Konya Ovası’nın güneyindeki Dibektaş yapılarındaki Phryg etkisi dikkat çekmektedir. Bu durumda Que sınırını aştığı halde Asurlular tarafından geri püskürtülen Muşkilerin denize ulaşmak için bu kez de Bozkır-Hadim-Ermenek rotasını denedikleri anlaşılmaktadır⁴⁴.

M.Ö. IX. yüzyıl ortalarında Asur yayılmacılığına karşı Urartuların önderliğinde Muşkiler, İonialılar ve Kilikyalılar arasındaki ittifaklar, M.Ö. VIII. yüzyılın ortalarında Kilikya sahillerinde koloniler kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Aynı yüzyılın sonunda Kilikya’da Grekler yeniden ortaya çıkmaktadırlar. Öyle anlaşılıyor ki, II. Sargon ve daha sonra da Sanherip’in bölgeye düzenlemiş olduğu seferler, Güney Anadolu sahillerinde Grek ve İon ticari faaliyetlerini azalttığı için onlar, Göksu’nun batısına çekildiler ve artık ticaret bu kıyılarda yoğunlaştı⁴⁵. Öyle ki Mikenler, Ovalık Kilikya’da faaliyet gösterirken, Greklerin etkin oldukları saha Dağlık Kilikya olmuştur⁴⁶. M.Ö. VIII. yüzyıldan itibaren Dağlık Kilikya kıyılarında Nagidos (=Bozyazı), Kelenderis (=Aydıncık), Aphrodisias, Holmoi (=Taşucu) ve Soloi-Pompeiopolis (=Viranşehir) gibi kentler, Grek kolonileri olarak sıralanmışlardır⁴⁷. Bölge sahilindeki bu Grek ve İon kolonileri, Asur etkisinin Göksu’nun batısındaki bu bölgede hissedilmediğinin de göstergeleri sayılmalıdır.

Sargon’un yedinci seferinin (M.Ö. 715) ikinci hedefini ise kıyıda kolonileşmeye çalışan İonialılar oluşturmuştur⁴⁸. İonialıların Sargon’un

⁴² Zoroğlu 1993, 80.

⁴³ Baker vd. 1995, 143.

⁴⁴ Zoroğlu 1994a, 302-303; Bahar 1999, 14 vd. Levha XLII, XLIII, XLIV:1.

⁴⁵ Bing 1987, 189 vd.; Zoroğlu 1994a, 304 vd.

⁴⁶ Bing 1971, 109 vd.; Arslan 2001, 3.

⁴⁷ Erzen 1940, 67 vd.; Bing 1971, 107-109. Tarihi ve arkeolojik veriler ışığında Kilikya’daki Grek kolonizasyon süreci hakkında farklı görüşler için bkz. Bing 1971, 102; Jasink 1989, 122 vd.; Arslan 2001, 6.

⁴⁸ Olmstead 1931, 266; Elayi-Cavigneaux 1979, 49-75; Bing 1987, 193-206; Jasink 1989, 117-128; Ünal 2005, 469.

büyük ölçekli batı başarılarını anlatan Korshabad Kaldırım Yazıtları⁴⁹ ve Nimrud Prizması (ND 3411)⁵⁰ başta olmak üzere bölgeye ilişkin kayıtlarında İamani adı altında birçok yerde geçmeleri⁵¹, ondan önce de bölgede faal olduklarını göstermektedir⁵². Ancak sorun bölgenin hangi bölümlerinde ne kadar etkin oldukları ve M.Ö. 715 savaşının nerede olduğu konusudur. Dilbilimciler, İonia ismini Asur dilinde Yaw(a)naya ve Babilce'de Yam(a)naya'dan hareketle Luwice bir kökene bağlamışlar, deniz manasına gelen -ym'nin kullanılmasıyla da deniz kıyısıyla ilişkilendirmişlerdir⁵³. Öte yandan Mersin IV tabakası, M.Ö. VIII. yüzyıla tarihlendirilmekte ve özellikle Kıbrıs keramiği içermektedir⁵⁴. Aynı şekilde Tarsus'ta, M.Ö. VIII. yüzyıldan itibaren Kıbrıs ve Rodos kökenli Grek keramiğine rastlanılmıştır⁵⁵. Ayrıca Mersin'in 12 km güneybatısında yer alan Soloi de Anchiale (=İngirra) ve Tarsus gibi bir Lindos kolonisi olarak gösterilmektedir⁵⁶. Bütün bu tarihi ve arkeolojik veriler ışığında İonialılara karşı yapılan savaş için Kilikya kıyısında, Mersin ve Tarsus bölgeleri düşünülmektedir⁵⁷. Büyük olasılıkla bu sefer, Phrygialıların ve İonialıların egemenlik baskılarına karşı Que Kralı Urikki'nin yardım çağrılarını üzerine yapılmıştır.

Öte yandan M.Ö. VIII. yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren Asur krallarının Kilikya, Suriye ve Filistin'de İonialılarla giriştikleri mücadelenin içerisinde Kıbrıslıların da olduğuna şüphe yoktur. Hatta Asurlular, olasılıkla Kıbrıs (=İa-ad-na-na)'ın fethi sonucu İonialı korsanlarla çatışmaya girmişlerdir⁵⁸. Sargon'un İam(a)naia'yı ele geçirmesiyle ilgili olaylar anlatılırken, Nimrud Prizması hariç olmak üzere basitçe “şa qabal tam-tim (denizin ortasında oturan insanlar)” ibaresi geçer⁵⁹. Sargon dönemi

⁴⁹ Luckenbill 1968, II 80, 92, 99.

⁵⁰ Gadd 1954, 200-201.

⁵¹ Bin 1987, 191-194.

⁵² Erzen 1940, 60 vd.; Houwink ten Cate 1961, 27.

⁵³ Casabonne 2004a, 77 dn. 282; Casabonne 2004b, 1 vd.; Casabonne 2010; 24; Casabonne-De Vos 2005, 84 vd. Ahamenid yazıtlarında “Yâuna” olarak geçen İon adının anonim bir sözcük olarak semitik olmayıp, Anadolu'da doğmuş olabileceği konusunda bkz. Özdemir 2007, 33.

⁵⁴ Garstang 1953, 233-235.

⁵⁵ Goldman 1963, 155-160.

⁵⁶ Erzen 1940, 14; Bing 1987, 112-117.

⁵⁷ A. Lemaire'nin, Asur metinlerinin yorumu ve arkeolojik malzemelerin analizlerinden yola çıkarak İonialılarla yapılan savaşın yeri olarak Soloi (=Mezitli/Viranşehir)'yi önermesi konusunda bkz. Lemaire 1991, 272.

⁵⁸ Elayi-Cavigneaux 1979, 65.

⁵⁹ Asurca “qabal tamtim ifadesi, genel olarak “denizin ortasında” şeklinde tercüme edilmekle birlikte, genel duruma bağlı olarak “adada”, “kıyıda” veya “denizde” anlamına da gelebilmektedir. Bu konuda bkz. Elayi-Cavigneaux 1979, 70-72; Casabonne 2004a, 78 dn.

metinlerinden anlaşıldığına göre Kıbrıs kralları, Kilikya'daki hemşehrilerinin sıkıntılarından dolayı kaygıya kapılmış ve kendiliklerinden Asur egemenliği altına girmişlerdir⁶⁰. Kilikya'nın İonialıları, kıyıda ticari yerleşmeler kurmakla yetinmek yerine bölgenin hinterlandını fethetmişlerdi ve buraları kesin olarak kontrol etmeyi istiyorlardı. Asur krallarının ise bu durumu hoş görmeleri beklenemezdi⁶¹.

O halde aynı yıla (M.Ö. 715) tarihlendirilen iki askerî faaliyet, üstü kapalı olarak Que sınırının Asur düşmanları tarafından aşıldığını göstermektedir. Bu durumda Asur kralı, Muşkiler ve İonialılar tarafından tehdit edilmiş olan Que'nin yardımına gelmiş olmalıdır⁶². Bu destek sonucu Que kralı, pratikte Asur İmparatorluğu'na entegre olmayı ve yanına Asurlu bir yöneticinin atanmasını kabul etmiştir⁶³. Kralın bu şekilde Que'de Asur aleyhine bozulan düzeni yeniden kurduğu anlaşılıyor.

II. Sargon döneminin bölgeyle ilgili kaynakları bir bütün olarak değerlendirildiğinde Kıbrıs'tan gelmiş İonialıların uzun zaman önce, Ovalık Kilikya kıyılarında karaya çıkarak sahili fethetmiş oldukları sonucuna ulaşılır. Muşki kralı Mita ise, bu bölgenin kuzey kısmını ve özellikle dağ geçitlerini koruyan kaleleri egemenliği altına almıştı. Kilikya kapıları yolu, güneyden İonialılar, kuzeyden de Mita tarafından abluka altına alınmış bulunmaktaydı⁶⁴. II. Sargon, Mita'nın ve komşu krallıkların komploları yüzünden, Amanos ve Kilikya kapılarından kaynaklanan stratejik konumu ve doğal zenginlik kaynakları sebebiyle Asur İmparatorluğu'nun bu en hassas noktasını oluşturan bölgeye müdahale edemiyordu. Öyleyse M.Ö. 715 seferinin Asur açısından temel hedefi, Kilikya kapıları ve Tarsus bölgesinin yeniden Asur kontrolüne geçirilmesiydi. Bu durumda Akdeniz ticareti ve Toros gümüş madenleri, bölgedeki olayların gelişiminde belirleyici bir rol oynamış olmalıdır⁶⁵.

II. Sargon döneminde Que, kıyıda birçok koloniler kuran İonialıların doğrudan baskısıyla karşılaşmıştır⁶⁶. Asur kralı, yıllıklarında M.Ö. 713 yılında Hilakku'yu Asur eyaleti yaptığından ve batı denizi ülkesinde⁶⁷ oturan

282.

⁶⁰ Elayi-Cavigneaux 1979, 75.

⁶¹ Elayi-Cavigneaux 1979, 75.

⁶² Casabonne 2007, 58.

⁶³ Olmstead 1931, 277.

⁶⁴ Elayi-Cavigneaux 1979, 73; Jasink 1989, 122; Desideri-Jasink 1990, 252.

⁶⁵ Lemaire 2000, 62.

⁶⁶ Bing 1971, 99-109; Jasink 1989, 117-128; Desideri-Jasink 1990, 151-163, 166-167; Lemaire 2000, 62.

⁶⁷ Asurluların, Akdeniz'i "Doğu Denizi" olan Pers Körfezi'nin tersine, "Batı Denizi" olarak isimlendirmeleri için bkz. Elayi-Cavigneaux 1979, 64.

Iamanileri bir balık gibi avlayıp, kalanları Kilikya ve Tyr'e sürdüğünden söz etmektedir⁶⁸. Bu durumda Sinuhtu, Muşki ve tüm Que'nin Iamani sorunu ile yakından ilişkili olduğu anlaşılıyor. II. Sargon'un Silindir yazıtındaki başarı listesi, Kilikya'nın Iamani, Muşki, Urartu ve Asurlular için bir mücadele sahası olduğunu da göstermektedir⁶⁹.

M.Ö. 715 seferi sonunda, Muşki'den Que şehirlerinin alınmasından sonra beklenmedik bir isyan meydana geldi. M.Ö. 713'te II. Sargon, Phryg tehdidini ortadan kaldırmak için Tabal'a karşı bir sefere girişmiştir⁷⁰. Bu sefer, -Atunalı Kurti gibi bazı vassal krallar yerlerinde kalmış görünseler bile⁷¹- Tabal'a Asur'lu bir yöneticinin atanmasıyla sona ermiştir. Aynı sefer sonunda Sargon, sadece Bit-Burutaş (=Tabal)'ta değil, Hilakku'da da barışı yeniden tesis etmiş olmakla övünmektedir. Olasılıkla burada kral tarafından Bit-Burutaş kralı Ambaris'in Sargon'un öz kızıyla evlenmesi ve çeyiz olarak Hilakku'nun verilmesi olayına bir ima vardır. Hilakku üzerinde Ambaris kontrolündeki sahanın genişliği olasılıkla sadece Sargon'un İonialıları geri sürdüğü Mersin ve Tarsus bölgesini içine alan doğu kısmıyla sınırlıydı. O açıkça diplomatik bir antlaşma yoluyla kesin bir Asur kontrolü altında Kilikya kapılarını savunmayı düşünüyordu⁷². Bit-Burutaş ve Hilakku'dan oluşan ve Kilikya kapılarının kuzey girişi ve Bulgarmaden gümüş yataklarını kontrol eden bu birleştirilmiş krallık, olasılıkla Phryg tehdidini ortadan kaldırmak amacıyla oluşturulmuştu. Ne var ki bu politik çözümün, kısa ömürlü olduğu anlaşılıyor. Zira M.Ö. 713 yılından itibaren Ambaris, Muşkili Mita ve Urartu'lu Rusa'ya elçiler göndererek isyana kalkışmıştır. Ama Sargon, Ambaris'in Urartulu Rusa ve Phrygialı Midas ittifakının doğurduğu komployu öğrenir öğrenmez bu kısa ömürlü ve yapay krallığı ortadan kaldırdı⁷³. Tabal/Bit-Burutaş ve Hilakku doğrudan Asur'a bağlanırken, idaresi Sargon'un kızı ve Ambaris'in karısı olan Ahat-abişa'ya bırakılmıştır⁷⁴. Ambaris'in ihaneti üzerine Sargon'un, artık bağımsız prenslikleri muhafaza etmekten vazgeçip, bu son derece önemli bölgeyi Asur eyaleti haline dönüştürdüğü görülmektedir⁷⁵.

Gerçekten de Ambaris'in Urartu kralına güvenerek ihaneti üzerine Sargon, kuzeybatı eyaletleriyle ilgili politikasını gözden geçirme gereği

⁶⁸ King 1910, 331; Jasink 1989, 122; Desideri-Jasink 1990, 152

⁶⁹ Bing 1987, 194.

⁷⁰ Luckenbill 1968, II 25, 55, 118.

⁷¹ Luckenbill 1968, II 214; Hawkins 1982, 419.

⁷² Lemaire 2000, 59.

⁷³ Barnett 1975, 426; Lemaire 1991, 273.

⁷⁴ Wäfler 1983, 185; Postgate 1973, 31.

⁷⁵ Smite 1970, 55.

duymuş, söz konusu politikada köklü değişikliklere gitmiştir. M.Ö. 713 yılından sonra sınırlarda vergi veren prensliklerin sayısını azaltma girişimi, temelini doğu diplomasisinden alan bu yeni politikanın ilk somut adımı olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda II. Sargon, Tabal'ı doğrudan Asur himayesine almakla statüsünde köklü bir değişikliğe de gitmiş oldu. Çünkü bölgedeki güç dengesinin Asur aleyhine değiştiği bir zamanda, vassal krallıkların Asur karşısı ittifaklar içerisinde yer alması, Asur'u güç durumda bırakıyordu. Ayrıca Urartu ve Muşki krallıklarına karşı ittifak teklif eden Ambaris'e karşı Sargon'un tutumunun sertliği de dikkatlerden kaçmamaktadır. Söz konusu tavır, onun ittifaktan ne kadar çekindiğini göstermesi bakımından da anlamlıdır⁷⁶.

M.Ö. 712 ve M.Ö. 711'de II. Sargon, Muşki ve Urartu topraklarıyla olan sınırlarında, düşmanlarının ilerleyişini durdurmak için savunma amaçlı ileri karakol niteli taşıyan şehirler inşa etmiştir. Bunlardan beşi Urartulara karşı oluşturulmuşken; Usi, Usian ve Uargin şehirleri, Muşkilere karşı kurulmuştur. İki şehir de ismi bilinmeyen üçüncü bir halka karşı yapılmıştır⁷⁷. Bu arada M.Ö. 711 yılında vergiye bağlı bir prenslik olan Gurgum'da iç karışıklık çıktı ve prens Tarhulara, oğlu Mutallu tarafından öldürüldü. Asurlular, bu fırsatı kaçırmayıp ülkeyi istila ederek bir valilik oluşturdular. Öyleyse Muşki'ye karşı etkin tedbirler almasının sebebi, belki de kuzeybatıdaki bu sürekli sıkıntılar olmuştur⁷⁸.

Sargon'un Aşşur-şarra-usur'a Mektubu ve Diplomatik İlişkiler

Öte yandan M.Ö. 709'da Sargon, Muşkilere karşı Que'nin Asur'lu yöneticisi Aşşur-şarra-usur⁷⁹'un aracılığıyla büyük bir saldırı yapmıştır. Anılan yılda kendisi, Babil ve Elam'a karşı yürüttüğü savaşlarla meşgul olduğundan, Mita'ya karşı generallerinden birisini göndermiştir. Göksu Vadisi'nde meydana geldiği tahmin edilen⁸⁰ savaş sonunda Muşkili Mita'dan üç şehirle birlikte 2400 esir ele geçirilmiştir⁸¹. Bu arada kral Urballa (=Warpalawas)'ın aracılığıyla bir Muşki elçisi, Sargon'dan barış isteğinde bulunmuştur. Ayrıca Asurluların Phrygler ve Urartular üzerine baskı kurduğu bu dönemde Anadolu'nun Kimmer tehdidine maruz kaldığı

⁷⁶ Çilingiroğlu 1984, 24.

⁷⁷ Fiedler 2005, 396.

⁷⁸ Smite 1970, 55.

⁷⁹ Olasılıkla M.Ö. 715-705 yılları arasında Asur İmparatorluğu'nun batı sınırlarında askeri ve diplomatik açıdan çok önemli bir rol oynamış olan Aşşur-şarra-usur için bkz. Lemaire 1987, 5-6.

⁸⁰ Ünal-Girginer 2007, 186.

⁸¹ Smite 1970, 55.

görülmektedir. O halde Muşkili Mita'nın çarpıcı bir biçimde taktik değiştirerek Sargon'dan barış istemesinde Kimmer istilası da önemli bir rol oynamış olmalıdır⁸².

II. Sargon'un M.Ö. 710-709 yıllarında Aşşur-şarra-usur'a yazmış olduğu Nimrud mektubu (ND 2759), bölgenin M.Ö. VIII. Yüzyıl tarihî coğrafyasına ışık tutmakla kalmaz, o zamanın politikası açısından son derece önemli olan şu özet bilgileri de verir:

“Kralın Aşşur-şarra-usur'a emridir: Ben iyiyim, Asur Ülkesi de iyidir, sen müsterih olabilirsin. Sen bana (şöyle) yazmıştın: ‘Phrygialı Mita'nın bir elçisi bana geldi ve bana, Urik'in Urartu'ya elçi olarak gönderdiği on dört kişiden oluşan Queli adamları getirdi’. Bu çok hoş bir şey! Şimdi benim tanrılarım Asur, Samas, Bel ve Nabu işe el attılar, hem de savaşız. Veya başka bir şey? Nihayet Phrygialı bize söz verdi ve bizim müttefikimiz oldu. Bana (şöyle) yazmıştın: ‘Beyim kralın (izni olmadan) Phrygialıya asla elçi göndermem’. Şimdi ben sana şunu yazıyorum: Elçini Phrygialıdan asla geri çağırma! Ona dostane şekilde yaz, ben zaman kazanana kadar onunla ilgili tüm yenilikleri izle! Sen bana (şöyle) yazmıştın: ‘O beyim kralın tebaalarını nasıl bana gönderdiyse, ben de onun tebaalarını ona göndereyim mi?’ (Evet) gönder ki bize dostane davransın. Onun yüz mü yoksa on mu insanı varsa, ona şöyle yaz: ‘Bana göndermiş olduğun Queli insanlar dolayısıyla beyim krala yazdım. Beyim kralım buna çok sevindi. Cevap olarak bana (şöyle) yazdı: ‘Yanında hiçbir Phrygialıyı (esir olarak) tutma!’ onları (hemen) Mita'ya gönder! Bundan dolayı beyim kralın emirlerine uyararak insanları hemen sana gönderiyorum’. Sen (şöyle) yazmıştın: ‘Bir kabul resmi dolayısıyla Urpala'nın bir elçisi, Phrygialı bir elçiyle birlikte bana geldiler’. Bırak gelsin!. Assur, Samas, Bel ve Nabu emir buyursunlar (ve bırak) bu kralların tümü sakallarıyla senin sandallarını temizlesinler! Sen bana (şöyle) yazmıştın: ‘Kılar benden dört bölge (istedi), onları bana versinler, dedi’. Eğer gerçekten bu dört bölgeyi Kılar'a verirsen, o seninle eşit biri haline gelmez mi? Valilik forsunu sen nerede sürdüreceksin? Ona şöyle cevap ver: ‘Eskiden Phrygialıdan korkardın. Şimdi Phrygialı bizimle barış antlaşması yaptı diye hala korkuyorsun. Şimdi kralımın koruması altında ekmeğini ye, suyunu iç ve haline şükret. Phrygialı dolayısıyla endişe etme!’ Bana (şöyle) yazmıştın: ‘Atunna (ve) Istuandalı adamların gelerek Bit-Paruta'nın kentlerini zorla almaları dolayısıyla Urpala beyim kraldan (ayrılabilir)’. Şimdi Phrygialı bizimle barış yapmıştır ve bu Tabal krallarının tümü gelecekte ne yapabilirler ki? Onları sen bu taraftan, Phrygialı da öbür taraftan bastırabilirsiniz ve sen kemerinle onları sıkarsın. Şimdi tanrılarım Assur,

⁸² Grayson 1987, 133; Freu 2005, 414.

Samas, Bel ve Nabu eyleme girişiler ve ülkeyi senin ayaklarının altına koydular”⁸³.

Nimrud (=Kalhu)’da ele geçirilen mektup, M.Ö. 710-709 yıllarına tarihlendirilmekte olup, Sargon’un Kilikya’daki valisine cevap niteliğindedir. Temel konusu, Asur-Phryg ilişkileri olan mektup, dönemin diplomatik şartları konusunda fikir vermektedir⁸⁴. Buradan anlaşıldığına göre Urartu’ya elçilikle görevlendirilmiş on dört kişilik heyet, Muşkili Mita tarafından yakalanmış ve Kilikya’daki Asur valisi Aşşur-şarra-usur’a teslim edilmiştir⁸⁵. Mektuptaki bu ifadeler, Que yöneticisi (LÚ.EN.NAM) Aşşur-şarra-usur’un, bölge olaylarıyla ilgili çok önemli rolüne ve M.Ö. VIII. yüzyılın sonundan itibaren Yeni Asur İmparatorluğu açısından Que Ülkesi’nin yerine işaret etmektedir. Öyle ki Aşşur-şarra-usur’un Toros bölgesiyle ilgili bütün konularda kralın bir temsilcisi gibi davrandığı anlaşılmaktadır⁸⁶. Mektupta geçen Urik(ki), Asur tarafından atanan Que yöneticisiyle ilgili bir çeşit vassal kral ve mektubun gösterdiği yöneticidir⁸⁷. O halde Asur’un çözüm için uzlaşma yolunu seçtiği ve Urikki’nin yönetimindeki Que’nin bir geleneksel yönetici idaresinde kısmî bağımsızlığa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Urikki, aynı zamanda Asur eyaleti olan Que’den Urartu’ya elçi olarak gönderildiğine göre, belli ölçüde bir hareket serbestliğine de sahip olması gerekirdi⁸⁸. Burada önemli olan nokta, anılan yılda Que’de Urikki’nin ve Asurlu bir yöneticinin bir arada yaşamış olmasıdır⁸⁹. Bu durum, Que’nin Asur İmparatorluğu’na katıldığı şeklinde birtakım spekülasyon görüşlerin ortaya atılmasına sebebiyet vermişti. İşte II. Sargon dönemine tarihlendirilen Çineköy yazıtı, Asur ve Que arasında bir ittifakı doğrulamak suretiyle bu konuya açıklık getirmiştir⁹⁰. Öyle anlaşılıyor ki Que eyaleti, kuzeybatıda Asur İmparatorluğu’nun bir kalesi olmuştur. Onun garnizonları da komşu ülkelerdeki isyanlara karşı koyacak ilk güçleri oluşturuyordu⁹¹.

Öte yandan mektup, Sargon ve Mita arasındaki diplomatik ilişkilerin başlamasının detayıyla ilgili bilgiler içermektedir. Sargon, Midas’ı M.Ö. 715 yıllıklarında olduğu gibi bir rakip olarak değil, aniden bir müttefik olarak karşısında bulmuştur. Bu durum, bir valisi vasıtasıyla tüm Que’yi kontrolü

⁸³ Saggs 1958, 182-184; Postgate 1973, 22-25; Ünal-Girginer 2007, 187-188.

⁸⁴ Salvini 2006, 111.

⁸⁵ Ünal 2006, 72.

⁸⁶ Postgate 1973, 27.

⁸⁷ Saggs 1958, 206.

⁸⁸ Postgate 1973, 27.

⁸⁹ Luckenbill 1968, II 42; Lemaire 1991, 273.

⁹⁰ Tekoğlu-Lemaire 2000, 1004.

⁹¹ Naster 1938, 68; Lemaire 1991, 273.

altında bulundurduğu anlaşılın Asur'un Phrygia ile iyi ilişkilerini sürdürerek Tabal krallıklarını kontrolü açısından önemliydi⁹². Sargon'un beklentisi, Asur'un Muşkilerle anlaşmasından sonra tampon bir bölge konumunda olan ve bu zamana kadar varlığını devam ettirmiş bulunan Atuna, Sinuhtu, Istuanda (Waşuduwanda⁹³) ve Hupışna gibi Tabal krallıklarının güçsüz duruma düşmeleriydi⁹⁴. Bu nedenle Muşkilerle yapılacak ittifakla bölgedeki karışıklıkların sona ereceğini düşünen Sargon, durumdan son derece memnun görünmektedir. Mita'nın taraf değiştirmesi, Urartu'nun batıdaki siyasi gücünü önemli ölçüde azaltmış, Urartu kralı II. Argiştı'nın güneydoğuda kaybedilen topraklara karşılık, batıda ağırlık kazanmayı amaçlayan siyaseti de etkisiz kalmıştır⁹⁵.

Tabal ve Muşkilerle olan anlaşmazlıklarını askerî ve diplomatik yollardan çözüme kavuşturan II. Sargon, olasılıkla Kimmer saldırısına karşı koymak için çıktığı Tabal seferi sırasında M.Ö. 705 yılında öldü⁹⁶. Kralın ölümü, Asur İmparatorluğu'nu birtakım karışıklıklara sürüklemiş, bölgedeki Asur gücünde de geçici bir zayıflamaya yol açmıştır. Çünkü kralın ölüm haberi üzerine, Anadolu'da birçok devlet ve kavim isyan etmiştir. Asurlular, Tabal'ı ve Kilikya'nın batısını kaybetmişlerdir⁹⁷. M.Ö. 696'da Sanherip, İllubru (=Namrun/Çamlıyayla) şehrinin valisi Kirua'nın isyanını bastırmak için bir sefere çıkmak zorunda kalmıştır. Çünkü Tarsus ve İngirra'nın da katılımıyla isyancılar, Que Yolu (GİRRU^{mat}Que)⁹⁸,nu egemenlikleri altına almayı başarmışlar ve Asur'u ekonomik açıdan zor durumda bırakmışlardır⁹⁹.

Sonuç

II. Sargon döneminde Asur; Kuzey Mezopotamya, Suriye, Filistin, Mısır ve Anadolu'yu tek bir imparatorluk çatısı altında birleştirmeyi amaçlayan yeni bir politikayı hayata geçirmiştir. Söz konusu politika değişikliğinden bütün bu coğrafyaların merkezinde yer alan Güney Anadolu ve Toroslar bölgesi de derinden etkilenmiş, bölge çok sayıda askerî faaliyetlerin ve diplomatik entrikaların çevrildiği bir merkez durumuna

⁹² Hawkins 2000, 42.

⁹³ KUB VI 46 III 9'da geçen ve Aşağı Ülke'de yer alan Hitit yerleşimi için bkz. Del Monte-Tischler 1978, 480.

⁹⁴ Hawkins 2000, 428; Fiedler 2005, 396.

⁹⁵ Salvini 2006, 112.

⁹⁶ Hawkins 1982, 422; Lemaire 1991, 274.

⁹⁷ Ünal-Girginer 2007, 187.

⁹⁸ Arslanlı Bel (Pylae Amanicae)'den gerçek Samal'dan Que'ye giden rotaya geçit veren ve aynı zamanda Kilikya Kapıları ile Silifke'ye kadar olan sahada birçok tali bağlantıya sahip olması nedeniyle stratejik bir önem taşıyan yol için bkz. King 1910, 330; Alkım 1960, 368; Alkım 1965, 18.

⁹⁹ Luckenbill 1968, II 286-289; Lemaire 2000, 59.

gelmiştir. II. Sargon zamanında bölgenin Amanos ve Kilikya kapılarından kaynaklanan stratejik konumu ve doğal zenginlik kaynakları sebebiyle, Asur İmparatorluğu'nun en hassas noktasını oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Akdeniz ticareti ve Toros gümüş madenleri, bölgenin M.Ö. VIII. yüzyıl tarihinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Özellikle Que Ülkesi, Toros ve Orta Anadolu madenlerine ulaşmak için önemli bir üs vazifesi görmesi yanında, Akdeniz'e bir koridor oluşturan stratejik konumuyla Asurluların deniz ticareti için önemli bir yere sahipti. Asur için Muşki, Urartu ve İon faaliyetlerini önleme noktasında kilit bir konumdaydı. Zira sözü edilen devletler de aynı gerekçelerle bölgede söz sahibi olmayı hedefliyorlardı. Bu bağlamda II. Sargon'un bölgeye yaptığı seferlerin arka planında söz konusu devletlerin oluşturdukları tehditlerin yattığı anlaşılmaktadır.

Kaynakça

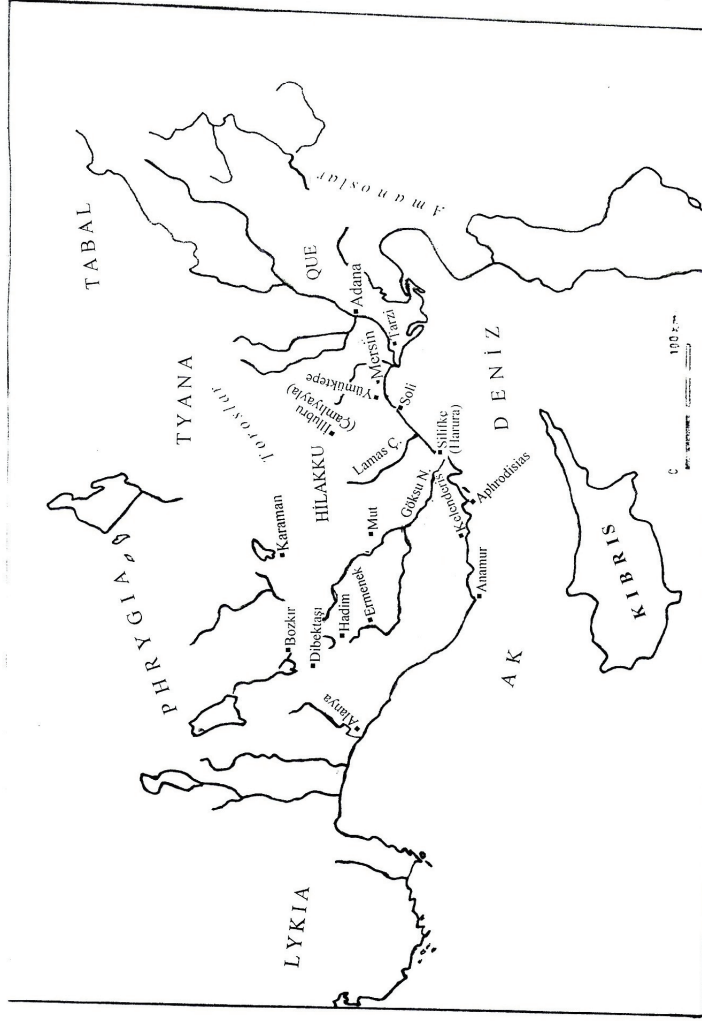
- Alkım 1960 U. B. Alkım, "Sam'al ile Asitawandawa Arasındaki Yol, Amanus Bölgesi'nin Tarihi Coğrafyasına Dair Araştırmalar", *Bellekten*, 95, 1960, 349-399.
- Alkım 1965 U. B. Alkım, "The Road from Sam'al to Asitawandawa, Contributions to the Historical Geography of the Amanus Region", *AnadoluAraş.*, II/1-2, 1965, 1-45.
- Arslan 2001 N. Arslan, "Kilikia Bölgesindeki Grek Kolonizasyonu", *Olba*, IV, 2001, 1-17.
- Bahar 1999 H. Bahar, *Demir Çağında Konya ve Çevresi*, Konya (1999).
- Barnett 1975 R. D. Barnett, "Phrygia and the Peoples of Anatolia in the Iron Age", *CAH*, II/2, 1975, 417-447.
- Barnett 1987 R. D. Barnett, "Phrygia ve Demir Devrinde Anadolu Kavimleri", *A.Ü DTCFD*, XXXI/1-2, (Çeviren: Ömer Çapar), 1987, 43-74.
- Baker vd. 1995 H. D. Baker, D. Collon, J. D. Hawkins, T. Pollard, J. N. Postgate, D. Symington, D. Thomas, "Kilisetepe 1994", *AnatS*, XLV, 1995, 139-191.
- Bilgiç 1946 E. Bilgiç, "Anadolu'nun İlk Yazılı Kaynaklarındaki Yer Adları ve Yerlerin Tarihi Üzerine İncelemeler", *Bellekten*, 37-40, 1946, 381-423.
- Bing 1971 J. D. Bing, "Tarsus: A Forgotten Colony of Lindos", *JNES*, 30, 1971, 99-109.
- Bing 1987 J. D. Bing, *A History of Cilicia During the Assyrian Period*, (1987).
- Casabonne 1999 O. Casabonne, "Notes Ciliciennes", *Anatolia Antiqua*, IX, 1999, 69-88.
- Casabonne 2004a O. Casabonne, "La Cilicie à l'époque achéménide (Persika 3)", Paris, (2004).
- Casabonne 2004b O. Casabonne, "Rhodes, Cyprus and Southern Anatolia During the Archaic and Achaemenid Periods: The Ionian Question", *Colloquium Anatolicum*, III, 2004, 1-14.

- Casabonne-De Vos O. Casabonne, J. De Vos, "Cypre, Rhodes et l'Anatolie méridionale: la question ionienne", *Res Antiquae*, 2, 2005, 83-102.
- Casabonne 2007 O. Casabonne, "Kilikia, Bağımsızlıktan Makedon Fethine", *Arkeoatlas*, 6, 2007, 54-60.
- Casabonne 2010 O. Casabonne, "Ionlar kimdi?", *Arkeoatlas*, 7, 2010, 22-27.
- Çilingiroğlu 1977 A. Çilingiroğlu, "Sargon'un Sekizinci Seferi ve Bazı Öneriler", *AnadoluAraş.*, IV-V, 1977, 235-251.
- Çilingiroğlu 1984 A. Çilingiroğlu, *Urartu ve Kuzey Suriye Siyasal ve Kültürel İlişkiler*, İzmir (1984).
- Delaporte 1936 L. Delaporte, *Les Hittites*, Paris (1936).
- Del Monte-Tischler 1978 G. F.del Monte, J. Tischler, *Die Orts und Gewässernamen der Hethitische Texte*, RGTC VI/2, Weisbaden (1978).
- Desideri-Jasink 1990 P. Desideri-A. M. Jasink, *Cilicia. Dall'eta di Kizzuwatna alla Conquista Macedona*, Torino (1990).
- Elayi-Cavigneaux J. Elayi, A. Cavigneaux, "Sargon II et les Ioniens", *Oriens Antiquus*, 18, 1979, 59-75.
- Erzen 1940 A. Erzen, *Kilikien bis zum Ende der Perserherrschaft*, Leipzig (1940).
- Fiedler 2005 G. Fiedler, "Les Phrygiens en Tyanide et le probleme des Muskis", *Res Antiquae*, 2, 2005, 389-398.
- Forrer 1920 E. Forrer, *Die Provinzeinteilung des Assyrischen Reiches*, Leipzig (1920).
- Freu 2005 J. Freu, "Des Grands Rois de Tarhuntaşa aux Grands Rois de Tabal", *Res Antiquae*, 2, 2005, 399-418.
- Gadd 1954 C. J. Gadd, "Inscribed Prisms of Sargon II from Nimrud", *Iraq*, XVI, 1954, 173-201.
- Garstang 1953 J. Garstang, *Prehistoric Mersin*, Oxford (1953).
- Goldman 1963 H. Goldman, *Tarsus III. Text. The Iron Age*, Princeton (1963).
- Grayson 1987 A. K. Grayson, "Assyrian Expansion Into in the Sargonid Age (c. 744-650 B.C.)", *Rencontre Assyriologique Internationale/Uluslar arası Assirioloji Kongresi*, 6-10/VII/1987, İstanbul, XXXIV, 1987, 131-135.
- Hawkins 1973 J. D. Hawkins, "Hulli", *RLA*, 4, 1973, 490-491.
- Hawkins 1975 J. D. Hawkins, "Hilakku", *RLA*, 4, 1972-1975, 402-405.
- Hawkins 1982 J. D. Hawkins, "The Neo-Hittite States in Syria and Anatolia", *CAH*, III/1, 1982, 372-441.
- Hawkins 1997 J. D. Hawkins, "Mita", *RLA*, VIII/3-4, 1997, 271-273.
- Hawkins 2000 J. D. Hawkins, *Inscriptions of the Iron Age, Corpus of Hieroglyphic Luwian*, I, Berlin (2000).
- Houwink ten Cate 1961 P. H. J. Houwink ten Cate, *The Luwian Population Gropus of Lyciaand Cilicia Aspera During the Hellenistic Period*, Leiden (1961).

- İpek vd. 1999 İ. İpek, A. K. Tosun, R. Tekoğlu, "Adana Geç Hitit Kurtarma Kazısı 1997 Yılı Çalışma Sonuçları", *IX. Müze Kurtarma Kazıları Semineri (27-29 Nisan 1998)*, 1999, 173-188.
- Jasink 1989 A. M. Jasink, "I Greci In Cilicia Nel Periodo Neo-Assiro", *Mesopotamia*, XXIV, 1989, 117-128.
- Jean 2001 É. Jean, "La Cilicie Pluralité et Unité", in: E. Jean et al. (eds), *La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux, Varia Anatolica*, XIII, s. 5-12.
- King 1910 L. W. King, "Sennaherib and Ionians", *JHS*, XXX, 1910, 327-335.
- Lemaire 1987 A. Lemaire, "Aşşur-şarra-usur, gouverneur de Qué", *NABU*, 1, 1987, 5-6.
- Lemaire 1991 A. Lemaire, "Recherches De Topographie Historique sur Le Pays de Qué (IXe-VIIe siècle av. J. C.)", *Anatolia Antiqua*, I, 1991, 265-275.
- Lemaire 2000 A. Lemaire, "Tarshish-Tarsisi: problème de topographie historique biblique et assyrienne", *Studies in Historical Geography and Biblical Historiography presented to Z. Kallai*, ed. G. Galil, M. Weinfeld, Leiden-Boston-Cologne, 2000, 44-62.
- Lewy 1947 J. Lewy, "Naram-sin's Campaign to Anatolia in the Geographical Data of the Kültepe Texts", *Halil Edhem Hatıra Kitabı/In Memoriam Halil Edhem*, 1, 1947, 11-18.
- Luckenbill 1968 D. D. Luckenbill, *Ancient Records of Assyria and Babylonia*, I-II, New York (1968).
- Maxwell-Hyslop 1974 K. R. Maxwell-Hyslop, "Assyrian Sources Iron, A Preliminary Survey of the Historical Geographical Evidence", *Iraq*, XXXVI, 1974, 139-154.
- Mellink 1965 M. J. Mellink, "Mita, Mushki and Phrygians", *Anadolu Araş.*, II/1-2, 1965, 317-325.
- Mellink 1979 M. J. Mellink, "Midas in Tyana", *Florigeium Anatolicum, Mélanges Offerts à E. Laroche*, 1979, 249-257.
- Naster 1938 P. Naster, *L'Asie Mineure et L'Assyrie aux VIIIe et VIIe siècle J. C., D'Après Les Annales des Rois Assyriens*, Louvain (1938).
- Olmstead 1923 A. T. Olmstead, "The Assyrians in Asia Minor", *Anatolian Studies Presented to Sir W. M. Ramsay*, (Edited by W. H. Buckler, W. M. Calder), 1923, 283-296.
- Olmstead 1931 A. T. Olmstead, "The Text of Sargon's Annals", *AJSL*, 47, 1931, 259-280.
- Özdemir 2007 H. F. Özdemir, "Batı Anadolu Demir Çağı Örneği Işığında, Göç Olgusunun Kilikia'daki Kolonizasyon Sürecine Olan Etkileri", *Arkeoloji ve Sanat*, 126, 2007, 25-44.
- Postgate 1973 J. N. Postgate, "Assyrian Texts and Fragments", *Iraq*, 35, 1973, 13-36.
- Röllig 1997 W. Röllig, "Muşki, Mushki", *RLA*, VIII, 1993-1997, 493-495.
- Salvini 2006 M. Salvini, *Urartu Tarihi ve Kültürü*, İstanbul (2006).
- Savaş 1998 S. Ö. Savaş, *Anadolu (Hitit-Luvi) Hiyeroglif Yazıtlarında Geçen Tanrı, Şahıs ve Coğrafya Adları/Divine, Personal and Geographical Names in the Anatolian (Hittite/Luwian) Hieroglyphic Inscriptions*, İstanbul (1998).
- Sevin 1982 V. Sevin, "Frygler", *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, 1, 1982, 230-235.

- Sevin 1988 V. Sevin, "Elazığ Yöresi Erken Demir Çağı ve Muşkiler Sorunu", *Höyük*, 1, 1988, 51-64.
- Sevin 1991 V. Sevin, "The Early Iron Age in the Elazığ Region and the Problem of Mushkians", *AnatS*, XLI, 1991, 87-98.
- Shaw 1990 B. D. Shaw, "Bandit Highlands and Lowland the Mountains of Isauria-Cilicia", *JESHO*, XXXIII/3, 1990, 238-270.
- Smite 1970 S. Smite, "The Supremacy of Assur", *CAH*, III/2, 1970, 32-58.
- Tadmor 1958 H. Tadmor, "The Campaigns of Sargon II of Assur", *JCS*, 12, 1958, 22-100.
- Tekoğlu-Lemaire 2000 R. Tekoğlu, A. Lemaire, "La Bilingue Royale Louvito-Phénicienne De Çineköy", *CRAI*, 2000, 961-1006.
- Ünal 2000 A. Ünal, "Çukurova'nın Antik Devirde Taşıdığı İsimler İle Fiziki ve Tarihi Coğrafyası", *Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı* (E. Artun-M. Sabri Koz), İstanbul (2000).
- Ünal 2005 A. Ünal, "Doğu Akdeniz, Kilikya ve Güney Anadolu Sahillerinde Grek Varlığı Sorunu", in: *Mustafa Şahin-I. Hakan Mert (eds.), Ramazan Özgan'a Armağan – Festschrift für Ramazan Özgan*, İstanbul (2005), 453-474.
- Ünal 2006 A. Ünal, "Hitit İmparatorluğu'nun Yıkılışından Bizans Dönemi'nin Sonuna Kadar Adana ve Çukurova Tarihi", *ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15/3, 2006, 67-102.
- Ünal-Girginer 2007 A. Ünal, K. S. Girginer, Kilikya-Çukurova, İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemine Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji, İstanbul (2007).
- Wäfler 1983 M. Wäfler, "Zu Status und Lage von Tabāl", *Orientalia*, 52, 1983, 181-193.
- Wittke 2004 Muşker und Phryger Ein Beitrag zur Geschichte Anatoliens vom 12. bis zum 7. Jh. V. Chr., Beihefte Zum Tübinger Atlas Des Vorderen Orients (TAVO) 99, Weisbaden, 2004.
- Yağcı 2008 R. Yağcı, "Soloi-Pompeiopolis 2006 Yılı Kazıları", 29. Kazı Sonuçları Toplantısı (28-Mayıs-1 Haziran 2007 Kocaeli), 3. Cilt, Ankara, 2008, 149-166.
- Yener 1983 K. A. Yener, "The Production, Exchange and Utilization of Silver and Lead Metals in Ancient Anatolia, A Source Identification Project", *Anatolica*, 10, 1983, 1-15.
- Yener 1986 K. A. Yener, "The Archaeometry of Silver in Anatolia: The Bolgardağ Mining District", *AJA*, 90, 1986, 469-472.
- Yener-Özbal 1987 K. A. Yener, H. Özbal, "Tin in the Trukish Taurus Mountains: The Bolkardağ Mining District", *Antiquity*, 61, 1987, 220-226.
- Yiğit 2000 T. Yiğit, "Tabal", *A.Ü. DTCFD*, 40, 3-4, 2000, 177-189.
- Zoroğlu 1993 L. Zoroğlu, "Göksu Kültürleri", *Atlas Aylık Gezi Dergisi*, 8, 1993, 80-82.
- Zoroğlu 1994a L. Zoroğlu, "Cilicia Tracheia in the Iron Age: the Khilakku Problem", *Anatolian Iron Ages 3 BIA Monography 16 (The Proceeding of the Third Anatolian Iron Ages Colloquium held at Van, 6-12 August 1990)*, 1994, 301-309.
- Zoroğlu 1994b L. Zoroğlu, Kelenderis I, Kaynaklar, Kalıntılar, Buluntular, Ankara (1994).

EK:

Yeni Asur Döneminde Güney Anadolu ve Toroslar Bölgesi